

Rejtő Jenő, Reich Jenő Író, színpadi szerző, forgatókönyvíró

Született:

1905. március 29. Budapest, Magyarország

Elhunyt:

1943. január 1. Jevdoko, Ukrajna

*

Életrajz

Filmforgatókönyvei

Regényei

Színpadi művei

Foto

Szakirodalom

<http://www.szineszkonyvtar.hu/contents/p-z/rejtoszin.htm>

*

Életrajza:

Adatok:

1928-1930 - végigkalandozza Európát, sőt a légióval Észak-Afrikába is eljut

1932. október 5. - ekkor startol első színpadi jelenetével, a Nádassy-Rejtő szerezte "Gengszteridill" cíművel
1936 - első pengős regénye a Nova Kiadónál
1936-1939 - a Nova Kiadónál 13 könyvét adják ki
1942. október 9. - leleplező cikk jelenik meg róla
1942. október - összeírason kell megjelennie, ahol munkatáborba osztják
1943. november 27. - munkatáborba hurcolják
1944. január 1. - halála

Család

Reich Lipót nyomdai tisztviselő, és így a Reich család harmadik fiaként születik meg. Édesanyja a három gyermek nevelésével foglalkozik, ma úgy mondanánk, foglalkozására nézve: háztartásbeli. Idősebb bátyja, Lajos 1902-ben, majd Gyula bátyja 1903-ban születik, s harmadiknak Jenő 1905-ben. Lajos idővel az Egri, Gyula a Révai, míg Jenő a Rejtő nevet választja a magyarosítás során. Mindannyian Budapesten, az Izabella tér 5. szám alatt, az I. emelet 9. számú lakásban élnek, amely helyet ma emléktábla hirdeti a ház bejáratánál, és az Izabella tér ezen rövid szakaszát 2002-ben Rejtő Jenő utcának keresztelik át. Reich nélinek nincs könnyű dolga a három rosszcsont lurkóval, akik a házbeli Buttola fiúkkal nagy csatákat vívnak. A szigorú házmester egy idő múlva megelégedi a hangos "virtschaftot", és így a közeli homokbányánál, vagy a szintén közeli városligeti Fászkörben töltik a napot. Jenő még nyolcesztendőskorában is vézna, gyenge alkatú és alacsony növésű gyerek. Hirtelen kezd kamaszkorában fejlődni és erősödni.

Gyermekkor, iskolák

A Kertész utcai községi Polgári Fiúiskola padjait koptatja. Magyar és német nyelvből, valamint történelem tárgyakból jó, a többi tantárgyból pedig többnyire elégséges, például a III. osztályban. Családi hagyomány szerint rengeteg csínytevése ellenére sem érzi jól magát az iskolában. A Kertész utcai polgáriból egy kereskedelmi iskolába kerül, de onnan hamar kicsapják, mert -indulatain nem tudván uralkodni - egy heves vita zárásaként "inzultálja" egyik tanárát. Az iskolák elvégzése során nyilvánvalóvá vált a család számára, hogy Jenő mozgékony alkat, de alapvetően művészlélek lakozik benne. Jenő jó barátságban van Rózsa Jenővel, az első magyar profi ökölvívóval, imádja a stílusát, és egy-egy ütése, "knock out"-ja láttán hatalmasakat szökell örömeiben. Boksz iránti elkötelezett érzelme végül is a Damjanich utca és az akkori Aréna út sarkán lévő Andrassy kávéház szuterén helyiségében működő BAK ökölvívó szakosztályához viszi. Ettől fogva rendszeresen lejár Székely József edzőhöz. Az egyik edzésen Székely edző úgy eltalálja Jenőt, hogy ornyereggtörést szenved. Jenő folytatni akarja az edzést, ám Székely ezt nem engedi... Élete végéig látható ez a némi orrdeformáció. Egyébként titokban a "Sparta" bokszedzései is eljár, sőt megtalált iratai alapján elmondható, hogy ugyanez időben tagja az FTC-nek is. Máig sem érti egyik edzője sem, hogyan bírja fizikailag a kettős feladatot, pláne a harmadikat... edzései szünetében autodidakta módon franciául tanul, majd - a színészet, és a színház iránti gyermekkori álmát követve - 19 évesen jelentkezik színésztanulónak, legjobb gyerekkori pajtásával, a házukban lakó Buttola Edével. Mindkettejüket felveszik.

Rejtő Jenő, a színész

Rákosi Szidi színitánodájában Buttola Edén kívül Gertler Viktor, Kovács Károly, Keleti Márton az évfolyamtársa. Szidi néninél Jenő nem kiugró tehetség. Gyakori statisztálásokkal tarkított esztendőket tölt a Király Színházban, azzal együtt is, hogy az ösztöndíjasok közé tartozik. Buttola Edének 100 német márkáját felhasználva "Nagykörút" címmel lapot alapítanak ketten, amelynek egyetlen száma, az első jelenik csupán meg. Ám a kudarc nem keseríti el a fiatalokat. A vizsgaelőadáson pedig Molnár Ferenc "Ibolya" című komédiájának színigazgatóját játssza, már csak alkata miatt is. Korábban már játszik egy másik Molnár-darabban, a "Liliom"-ban is. A "Magyar Hírlap"-ban csupán annyit írnak az előző napi vizsgaelőadásról, hogy "Rejtő az igazgató szerepében jó volt". Kedvét szegi az a tény, hogy amit csinál, az egyszerűen csak jó. Ám a színi pályától mégsem ez tántorítja el, hanem egy konkrét Király Színház-beli kudarc teszi fel az i-re a pontot. Történetesen - mint néma sebesülthordozó - a nyílt színen leejti Törzs Jenőt, kit ölben kellett volna egy darabban vinnie. Törzs megússza kisebb karcolásokkal, de Rejtőnek mennie kell a színháztól.

Két év vándorlás a világban

Röviddel ezután néhány fillérrel a zsebében - és némi családi segítséggel - színházi tanulmányok céljából eredendően Berlinbe utazik, zsebében - Szidi néni közbenjárására - Heltai Jenő és Márton Miksa ajánlólevelével. Itt Piscator, Charell, Jesner és Max Reinhardt színházaiban tanulja a színdarabírás kulisszatitkait, mint fizetés nélküli "student". Amikor sem próba, sem előadás nincs, akkor egy magyar zsoké jóvoltából lovakat csutakol a berlini versenypályáján, amely némi pénzkeresethez juttatja. De pénze fogytán van, így továbbáll, egy alkalmi lehetőség révén Hamburgba. Tavasszal, amikor megindul a hajózás, "St. Pauli és Altona éjszakájából lekerültem a kikötőbe, itt végeztem először fizikai munkát". Hamburgból Svájcba kerül, ahol magyar kézimunkákkal házal egy hónapon keresztül, amely dolog ezerszer gyötrelmesebb számára, mint a kikötői munka, mert az egy hónapból két hetet ül engedély nélküli házalásért. "Prága és Bécs következett. Kábelt raktam a Fleischmarkton és lapátoltam havat kiskabátban, szakadt talpú cipőben, harmincnyolc fokos lázzal, a harmincfokos hidegben, a többiekhez viszonyítva aránylag egészségesen és jól öltözötten." Ugyanakkor előadásokat tart a proletkult egyletben Szophoklészről, amiért elviszik a rendőrök a Rossaulandéra, ahol két napig verik úgy, hogy napokig nem hall. "... Hosszadalmas lenne leírni Konstantinápolyt, Ankarát, Felső-Ausztriát, Dalmáciát, amely helyeket tiszta "hobo"-ként vasutak tetején, tengelyén, gyalog, zsúpkoksin, fedeles szekéren, időnként a csavargók börtönében pihenve utaztam be." Párizsba húsz lejjel érkezik. Néhány napig a Re Soleit-i azilban lakik nyolcadmagával, pocakos és jókedvű palesztin menekültekkel, emigráns lengyel zsidóval - és feljegyeztetett, hogy a megerőltető dokkmunka után este Tangl Károly "Kísérleti fiziká"-ját olvassa és tanulmányozza. Érdekli a spektrálanalízis, és hogy hol vannak azok a csillagok, amelyek már rég odébbálltak, de a fényük még világítani látszik. Ismeri Max Planck kvantumelméletét - miközben titokban tanulmányt ír Szókratészről. Aztán a "tankamassza társaság" ügynökeként, provízió fejében cukorkát árul a Dom és a Coupole kávéházakban a Montparnasse-on, majd plonjeur, azaz mosogató a Hotel Montalamberban. Elkerül a Párizs külvárosában működő Poissy-cementgyárba, "special maneuver" lesz, vagyis géppel banni tudó napszámos. Lyonban alszik néhány napig a világ legszebb templomának nevezett Fourvierben, és a Hagenbeck Cirkuszhoz szegődik napszámosnak. Traktorral utazik Avignonig, majd gyalog

Marseille-be, ahol dokkon dolgozik és menhelyen alszik. Mint hajómunkás bejárja a Földközi-tenger medencéjét, spanyol partokat, Biscayát, és csupán Ajaccióban állapodik meg hosszabb időre, ahol a Societe Theg - mindenféle papírok nélkül - felveszi a paratai sziklákon folyó erődítési munkálatokhoz. Innen a nagy sztrájkmozgalom kergeti el.

Légióban

Ajaccióból ismét Marseille-be kerül, ahol - ősz lévén - munka nélkül, éhesen és kimerülten csavarog. Innen csak egy megoldás lehetséges: a légió! A Fort Saint-Jeanba kerül, ahol lenyírják a haját, rizst és feketekávét adnak neki egyedül, hogy valahogy tartsa magát, és behajózzák egy hatalmas "hombárba" hatvanadmagával, irány Dakar. "Keveset szenvedtem. A koszt elég jó, a bánásmód sem tűrhetetlen, ha valaki a vasfegyelmet betartja. Legfeljebb a klíma, az akklimatizáló gyakorlatok kínosak, hiszen teljes rüsztinggal hat-nyolc órán át kell menetelni naponta, de végül is júniustól augusztusig "légiós szieszta" van, és tizenegyedtől délután négyig nem csak szabad, hanem muszáj is az ágyon heverészni. Más lapra tartozik, hogy mindezt én alig tudtam élvezni. Pedig szerencsém is volt, mert Indokínában és Marokkó más részein valóban pokol a légió, és háromszáz jelentkező közül négy szerelt le élve az őrmesterem truppjából. Szeptemberben kezdődnek a rendszeres offenzívák a meg nem hódított, de névleg francia területek felé. Ilyenkor rossz a légionistának. De mondom, én nem panaszkodhattam. Egy ezredorvos kitüntető jóvoltából és egy megevett fél darab szappan segítségével rövid idő alatt szabadultam a légióból, és következett egy lázálomszerű vánszorgás félig ébren és félig halva Észak-Afrika felé." Trópusi lázzal utazik autók tetején kialakított csomagtartórészen, és mint csomagfelvigyázó érkezik meg Casablancába. Djebelben a foszfátbányában dolgozik, majd amikor a kellő pénze összegyűlik, Nizzába hajózik. Afrikában még megsérül a lába, így Nizzában egy autógarázsban autómosóként dolgozik, majd pedig gyalog sántikálva Genovába megy. Villefrance, Monaco, Monte-Carlo, Ventimiglia, San-Remo és mindenhol a csavargók börtöne, mert minden kerékpáros országúti járőr igazoltatása után ez kijár annak, aki rongyos és nem tud legalább tíz frankot felmutatni. Milánóban a magyar konzulátuson jelentkezik, a lejárt papírjainak megújítása ügyében. Egy ideiglenes útlevet állítanak ki, majd pár lírát is adnak, hogy hazajusson. Ám a pályaudvaron igazoltatják, és az ideiglenes útlevelét hamisítványnak nézik, átszállítják Tarvizióba és kitoloncolják Klagenfurtba. Itt két hetet ül tolonházban, ahol tél lévén fát vág az udvaron, majd amikor kiengedik, visszaszökik Olaszországba. Verona, Padua, végül Velence. Velencében, hogy vasúti jegyhez jusson, bolondnak tettet magát. "... és bár legjobb tudásom ellenére eljátszottam a paranoia összes tünetét, hivatalos írást adott arról, hogy súlyos dementia praecoxom van." Triesztig jut el vasúton, itt a Viale Mondenen lévő zsidó emigráns tanyára kerül, mint egy "palesztinai mészárlásokból szerencsésen megmenekült, és jobb napokat látott haifai kereskedő". Majd "egy hirtelen ötlettől sugallva, minden eddiginél kalandosabb és veszélyesebb útra indultam: hazajöttem Budapestre, ahol nincsenek dokkok, kenyeret adó gyárak, ahol nem vagyok napszámos és csavargó, tehát mind e nációnál szegényebb...". Utazásai során időről időre riportokat küld a "Pesti Napló"-ba és "Az Újság" szerkesztőségének, amiből némi bevétele is származik, épp az utolsó ilyen híradások után járó pénzek egyikéből haza tud jönni. Viszont ez a kalandos két év kellő alapot és élményt szolgáltat későbbi írói munkájához, színpadi darabjai és regényei számára.

Ismét itthon

1930-ban Budapestre visszatérve nyelvtanárként működik, ami annyit tesz, hogy baráti köréből néhány tanítványt nyelvekre oktat, de közben riporter, tördelő és szerkesztőségi titkár is egy személyben egy hetilapnál, havi 40 pengőért. Hogy értékén tudjuk kezelni az összeget, ebben az időben a megalakuló Állástalan Diplomások Egylete (ÁDOB) segélyként 35 pengőt utal ki havi minimális megélhetés céljából, tehát Rejtőnek a 40 pengős titkári állása mellett az "életben maradáshoz" is valami más, fizetőképes állás után kell néznie. Valószínű ezért is "választ" ennyi mellékállást, tehát nem valami egyéni bravúr ez, hanem a kényszer viszi rá. Egyébként egész életében anyagi gondokkal küszködik, nem csak ekkor.

Rejtő Jenő, a kabarészerző

Rejtő drámaírónak készül, erre érez belső elhivatottságot. Ír is egy ötfelvonásos drámát, amit a Nemzeti Színháznak szeretne felajánlani, ám útközben találkozik gyerekkori barátjával, Nádassy Lászlóval a New York kávéház teraszán, aki asztalához invitálja egy kis beszélgetésre. Nádassy kifaggatja szándékai felől, megnézi a dráma kéziratát, bele-beleolvas. Ekkor Nádassy már befutott szerző, és a Royal Orfeum egyik háziszerezőjének számít. Nem véleményezi a darabot, pusztán csak annyit mond: "Írjál a kabarénak!" Nádassy egy ötletét felvázolja rögtön ott, az asztalnál Rejtőnek. A befutott szerző végső érve: az azonnal kifizetett tantiem. Rejtő hazamegy, és másnap leteszi az asztalra a művet. Nádassy átolvassa, és megállapítja, hogy a szituációk, a dialógusok kifogástalanok, némi átfésülés, és amikor a bohózat színpadképes lesz, csak akkor szólnak a Royal Orfeum igazgatójának, Somogyi Kálmánnak. Együtt mennek be a színházba. Épp próba van. Jenő hátramarad, míg Laci előreviszi Somogyinak a kéziratot. Szünetet rendel el, és átfutja a hatperces bohózatot. Nádassy-Rejtő "Gengszteridill" című jelenete 1932. október 5-én startol, amely egyben Rejtő Jenő debütálása is színpadi szerzőként. Később ezt a jelenetet "Al Capone otthon" címmel is játsszák. Ezzel megkezdődik Rejtő Jenő kabarészerzői pályafutása, amelyet számtalan jelenet, színdarab, vígjáték, egyfelvonásos követ, sok éven keresztül. Később egy regényparódiájában visszatér ezekhez a kezdetekhez, csak ott a főhőst Birsics Ferencnek hívják, és a Magyar Le- és Felszámítoló Bank egyik könyvelője, úgy is mint Bakonyi Birzovics Báródi Bárdosi Blitzinger Ernő Ödön Oszkár, a bagdadi időtolvaj, író és sikkasztó, lovag vőlegény és karalábé, aki halálmegvető bátorsággal lép a nagy hatalmú színidirektor elé, leteszi elé a jelenetét...

Rejtő színpadi hőseiről

Számtalan jelenetet ír kis Rottnak, azaz Rott Sándornak, jó barátság fűzi a neves komikushoz, aki gyakorta küldet érte a Japán kávéházba, és rendel tőle egy-egy biztos sikert jelentő jelenetet. Egyébként legtöbb jelenete a kisember kiszolgáltatott helyzetének fonákságairól szól. Annak a kisembernek a mindennapjairól, akinek a legnagyobb kincse a rojtos nyakkendő és zálogcédula-gyűjteménye, és egyetlen szédítő perspektívája, hogy egyszer majd jobb lesz, kap mondjuk fizetésemelést, vagy valamilyen különös módon nagyobb vagyponhoz jut, amely nagyobb vagyon a család egy estéli jóllakását jelenti legfeljebb. Az állatkerti gondozó például, aki a vacsorához feltalálja az óriáskígyót panírozva és tükörtojással, no és a spájzban van még két pingvin füstölten és besózva (mert nem telik jégszekrényre). Vagy a másik kisember, aki annyira félti az állását annál a nagy cégnél, ahol dolgozik, merthogy az a foglalkozása, hogy mindenki helyett kirúgják őt, és szorong, hogy mi lesz, ha egyszer valóban őt rúgják ki. A kisember Rejtőnél mindig valamilyen öntudatos mesterember formájában jelenik meg.

Szobafestő, nyomdász, cukrászmester, aki még Gerbaud-nál tanulja a mandulás kifli elkészítését, cvikkeres szabó, esetleg szűcs, akinek a vadmacska-belépője első díjat nyer, vagy egy tisztességes banktisztviselő, aki azért kerül rács mögé, mert hozzátesz a pénzhez, vagy a jóra való fegyenc, aki szökés közben beszél a sanyarú börtönviszonyokról egy jelmezbálla beszőkve, a fegyencruhában pihenő fogházigazgatónak. De ilyen rejtői figura a becsületes fuvaros, vagy az a könyvkereskedő, aki még elhiszi, hogy könyvekből meg lehet manapság élni, vagy a csecsemőotthonban tejért sorakozó negyvenéves izraelita fiú árva, illetve a megbízható és korrekt bérelhető hamis tanú.

A Rejtő-darabok dramaturgiája

Kedvelt komikai alaphelyzete az egy kis pénzért való mindennemű állás elvállalása. Így a főhős, ha kell, 100 szivarért ezredesnek öltözik, vagy 20 pengőért tanúskodik mint megbízható hamis tanú, 30 pengőért felbérelhető előkelő vendégnek, ételért mintaevő a kirakatban, 100 pengőért mesterséges házasságtörő, 200 pengőért pedig szakszerűen követ el önbetörést. Ha kell, Napóleonnak öltözik, vagy két számmal kisebb cipőben feszeng szerelmi vallomás közben, mert cipőjét megvásárolta az imént egy menekülőben lévő körözött szélhámos és csirkefogó. Rejtő szándékosan kerüli a sablonfigurákat. A megbecstelenítést számon kérő revolveres úr például nem robosztus, toprongyos alak, hanem jól öltözött fiatalember. Vagy az Igazi Trebitsch, a pesti vagány, aki klubokba jár, felismeri az adódó helyzetet és okosan él is azzal, még ha nem a megszokott módon teszi is. De ilyen jellegzetes figura az a vidéki színész, aki jelmezét felöltve, mint Rüttich-Schönau admirális (a skagerraki győző), próbára teszi felesége hűségét. Rejtő egyik különbejáratú zsenialitása az, ahogy az abszurd helyzeteket létrehozza. A vígjátéki félreértésektől kezdve, amely félreértések nem hagyományos módon a körülményekből következnek, hanem a főhős lelkében válnak azzá, amelytől akár egy egyszerű átkelés az úton is lehetetlenséggé erősödik, egészen a vágyukat kergető önhittekig mindenféle jellem képezheti az abszurd szituációkat, amely során mindig a jóérzés, a becsületesség, az igazság győz, ha nem is túl egyszerű módon.

Rejtő Jenő és Karinthy Frigyes

Hogy kettejük barátsága mikorra datálható, azt pontosan nem tudni, de egymásra találásuk egy életre szóló barátságot eredményez, az biztos. Rejtőt és Karinthyt természettudományos érdeklődésük mellett - színpadi szerző-karrierjük közös vonását át - számtalan dolog köti össze. Kevesen tudják talán, hogy az ismeretlen és fiatal Karinthy éppúgy járul első bohózatával Nagy Endre elé, mint ahogy jóval később a fiatalabb barát, Rejtő szorong a Royal Orfeum igazgatói szobájában. Mindkettejüket egy igazgatói "igen" indítja el a pályáján. Aztán, amikor az ismeretlen Rejtő Jenő megjelenik a színpadi szerzők között, Karinthy különös reklámot eszel ki Rejtő nevének népszerűsítésére, amelyet a legnagyobb titokban tart. Rejtő rejtélyes eltűnéséről számol be Karinthy a "Pesti Napló" hasábjain. Aztán nyílt levélben beszél az "ismeretlen" fiatalemberhez, "egy úrhoz, aki ma öngyilkos lesz" - aztán még halálhíre is megjelenik, amire reflektálva Karinthy biztosítja az olvasókat, hogy szerinte csak nevéhez híven elrejtőzött Rejtő. "Jenő, gyere haza, minden meg van bocsátva!" - fejezi be Karinthy... Aztán látványosan valóban megérkezik Rejtő Bécsből, és az olvasók fellélegezhetnek... Karinthy is, mert ettől fogva Rejtő Jenő neve pestiesen mondva, "be van vezetve", mégpedig úgy, hogy erről az egész akcióról Rejtő mit sem tud. Számos és számtalan közös és társaságbeli együtt töltött idő után,

amikor Karinthy is tudja, elérkezett a végállomáshoz, Rejtőt hívja fel telefonon, szomorú agóniája idején. Karinthy utolsó napjait Rejtővel tölti a balatoni Vitéz Panzióban, végeláthatatlan és hajnalokig tartó kártyacsatában próbálják elnyerni egymástól az elnyerhetetlent.

Rejtő Jenő ars poeticája

"Én költő vagyok - költő, mint Leonardo, de nekem talán Mona Lisám se lesz, Utolsó vacsorám sem lesz, pedig én is csak olyan költő vagyok, mint Leonardo, akinek a feje meg volt mérgezve számokkal és mértani haladványokkal. Nagyon szeretem Leonardót. Ha nézek egy hajót, ahogy este végigmegy a Dunán, és a legszebb hangulatban az jut eszembe, hogy Einstein szerint én másképp látom... Komplikált koordinátarendszerek összekeverednek a kis hajólámpákkal, ilyenkor nagyon szeretem Leonardót, aki az Apokalipszis végtelen óceánján úszó tetemeknél vigyázott, hogy a beesési szög egyenlő legyen a visszaverődési szöggel... A logikának és az intuíciónak ez a különös kontrasztja nagyon kevés emberben van meg, és többnyire azok nagyon érzékenyek és nagyon szerencsétlenek...

Igyekeztem, hogy a humoron és a drámán felül az életből is adjak valamit, nem sokat, csak annyit, amennyit egy operettlibrettóban mint csempészárut elhelyezhet a szerző... Az élet egy különös színpad, amelynek meglehetősen zavaros célja és furcsa repertoárja van. Mi a leghőbb vágyam? Az, amit a költő kíván: "Egyszer életemben végre jól kialudjam magamat..."

Rejtőből - P. Howard

Bokszedzéseire visszavezethető Müller Györgyhez fűződő baráti kapcsolata. Müller György unokaöccse annak a Müller Dávidnak, aki akkoriban egy jól menő könyvkiadónak, a Nova Kiadónak a vezetője, Pali fiával egyetemben. Rejtő jól ismeri a család Gyurin kívüli tagjait is, többször nyaralnak együtt Siófokon. Egy alkalommal megemlíti Rejtő, hogy pengős regényt szeretne írni. Müller úr nem lepődik meg ezen. "... nem rossz ötlet. Magának van ehhez tehetsége. Próbálja meg... biztos sikerül. - Milyet parancsol? - kérdi Rejtő. - Légiósat. Most, tudja, ez a divat. De... hogy is mondjam... válasszon magának egy másik nevet, mondja Müller. Jenő meglepődik ezen... "tudja, én egyszer már magyarosítottam Reichből Rejtőre. Most megint változtassak? Jobb egy Szabó, egy Kovács, vagy egy Lipták? - Nézze, nem erről van szó - mondja Müller -, én egy jó hangzású külföldi névre gondoltam. - P. Howard? - Ez az - mondja Müller Dávid, és rövidesen szerződést kötnek. Első Nova-regénye, "A pokol zsoldosai" már ezzel az álnévvel jelenik meg, 1936-ban. Miért pont P. Howard? Hogy jutott pont ez a név eszébe abban a pillanatban? Örök rejtély marad.

Rejtő mint vadnyugati regények szerzője

Az első Nova-könyve talán még nem az igazi Rejtő Jenő-féle regény, de nagy siker, Müller úr mindenesetre elégedett. Három esztendő alatt 13 darab P. Howard-művet ad ki a Nova Kiadó. Egy napon, amikor már eléggé közismert és keresett szerzőnek számít, Müller úr cowboytörténetek megírására ösztönzi. Ám ezúttal Rejtő kéri, hogy ne a jól bevált P. Howard néven írjon, hanem Gibson Lavery néven. G. Lavery! Így hamarosan elindul Rejtő Jenő vadnyugati történetíró-karrierje is. Első története, "A Nevada szelleme" még eléggé bárgyúra sikeredik, amelyet másik négy ún. "pengős" regény követ, amely már kidolgozottabb

Rejtő-stílusjegyeket mutat. "Nincs kegyelem", a "Pokol a hegyek között", a "Tigrisvér" és a "Texas Bill, a fenegyerek" című könyvek adják Rejtő Jenő vadnyugati korszakát. A Nova Kiadó üzlete egyébként a Teréz krt. 1/A alatt működik, nem messze a Japán kávéháztól. A Nova olyan szerződést köt Rejtővel, hogy másfelé, más kiadókkal nem dolgozhat. Ám Jenő nem sokat törődik ezekkel a megkötésekkel. A regényírás inkább pénzkereseti forrás, annál nagyobb jelentőséget tulajdonít színdarabjainak, egyfelvonásosainak.

Rejtő, a keresett színpadi szerző

A Rejtő-Nádassy szerzőpár Salamon Béla számára írt bohózatai kiváltják a nagy sztárszínész elismerését, így rövidesen a Terézkörúti Színpad egyik háziszerezőjévé "lépnek" elő. De minthogy élni kell, másoknak is írnak, lassan a keresett színpadi szerzők közé kezdik sorolni őket. Honthy, Rátkai, Békeffy, Rott Sándor, a "kis Rott", Misoga, és megszámlálhatatlan azok sora, akik számára írnak jelenetet, dalszöveget, vagy épp valamilyen blüettet. Jó barátság fűzi többek között Kabos Gyulához. Végig magázódva róják a hajnali Duna-korzón a köröket, együtt megtekintve a napfelkeltéket, míg egy napon Kabos Amerikába nem távozik. Mindennapos sétáik közben megbeszélik a világ sorát, Kabos rendszeresen egyeztet vele az aznapi filmforgatás Kabos-poénjaival kapcsolatosan, kikéri a véleményét, de van úgy, hogy Rejtő vele beszél meg az aktuális dramaturgiai problémáját. Kabos halála szorosan hozzájárul ahhoz, hogy a menekülést, a munkatábor megkerülését válassza. "Aki mer, az nyer" című színdarabja 150 előadást megér Honthy Hannával a főszerepben, a Városi Színházban, vagy a "Rózsa, a lovag" Salamon Béla főszereplésével. Az Ő filmforgatókönyve alapján készült, az "Úrilány szobát keres" című film pedig - Zilahy Irénnel a főszerepben - még ma is felidézhetően örökzöld slágerfilm.

Rejtő, a librettista

Buttola Edével, másik gyerekkori pajtásával is gyakorta szerzőtársak. Vele inkább a zenés műfajban "indul". Egyik korai, mondhatni első közös sikerük, a Rejtő-Nádassy-Buttola "Egy görbe éjszaka" című operettjük rekordidő alatt, közel egy hét alatt készül el, amelyet 1934. július 22-én mutatnak be a romantikus Horváth-kertben, a Budai Színkörben, rekkenő nyári hőség közepette. És a fülledt meleg ellenére is ötven telt házas estét sikerül a darabnak elérni, ami akkori viszonyok közt sikernek könyvelhető el. Ennek a sikernek következménye, hogy a hazatérő Latabár testvérek Rejtővel íratnak maguknak új vígjátékot. A "Bolondóra" szintén rekordidő alatt íródik meg. Sokat és gyorsan dolgozott. Később, amikor már nem tehetné, négerként működött, mások neve alatt írt. Kovács Magdától, a gépírónőjétől tudni, hogy például Szilágyi László "Tokaji aszú" című operettjének dialógusait ő írja, Rejtő neki diktálja le gépbe.

Rejtő Jenő, a kávéházi ember

Müller úr, a Nova Kiadó vezetője, mindig csak kész kéziratokra fizet, egy idő múlva. Ekkor alakul ki az a rejtői munkastílus, hogy a papírmandzsettáin rajzolja meg a regényei, színdarabjai folyamatábráit, pontosan jelölve miben hol tart épp, és hogy az meddig van fizetve. Két ákombákom jel között meg - pontos és zseniális mondatszerkesztéssel - elkészül az a fizetendő néhány oldal, amely fedezi a reggelit vagy a vacsorát, gondosan ügyelve azon részletekre is - s

különösen az átadott oldalak utolsó részeire (rendszeresen az összetett mondatok egyik felénél véget ér a szövegrész - eddig van fizetve...) -, hogy azok eladják a következő penzumot. Ám Rejtő nem krimi-, kaland-, vagy légiós regényt ír, hanem ezek paródiáját adja, és ettől aztán már nem lehet a hagyományos légiós vagy kalandregényt többé olvasni, sőt eladni sem, mert érezni Rejtő hiányát benne, így a valóságban azok képletes halálát jelentik. Estéről estére bent ül kávéházában, a Japánban, ír, dolgozik, kártyázik, másokkal beszélget, bár inkább hallgatja őket. A kártyában a tíz- és tizennégy lapos rómit kedveli, és csaknem mindig hadilábon áll a kártyaszerencséjével. Folyvást veszít. A társaság csöndes tagjaként egyszer-egyszer szól csak bele a beszélgetésbe, ám akkor mindenki dől a nevetéstől - meséli az egykori szemtanú, az akkor még ifjú titán, a szegedi fiatalok mozgalmának író titkára, Balla Sándor - ha jó poénokat, beszólásokat vagy érdekes füzérű történetet hallott, lejegyzetelte a megszámlálhatatlan, egymásba dugott kézelők egyikére. Ezeket aztán sohasem volt szabad bántani senki fiának otthon. József Attila azóta már legendássá lévő jóllakatása is a nevéhez fűződik, amelyet az egyik regényének előlegéből finanszíroz. "A költő úrnak lesz szíves kihozni az étlapon szereplő valamennyi ételt, abc-sorrendben, míg a költő úr másképp nem rendelkezik..."

Megállás nélkül dolgozik - szakít a Nova Kiadóval

Figurái mára már legendások: Rozsdás, Ragyás, Bivaly, Piszkos Fred, Vanek úr, Fülíg Jimmy, aki rendre Nedudki aláírásával tartja sakkban a királyi palota első emeletét, Hümér, a költő (akinek egyes tulajdonságait József Attiláról mintázza), 13. Pác Tivald, a peches betörő, akinek semmi se sikerül; de magát sem kíméli, mert Charles Gordon, a szökött fegyenc "A szöke ciklon"-ban például önnön karikatúrája: "feltűnő ismertetőjele: magas, kopaszodó, hízásra hajlamos egyén, régebbi sérülései következtében forradás torzítja el az arcát". Lázás iramban dolgozik tovább. Megírja a legendás "Piszkos Fred közbelép, Fülíg Jimmy őszinte sajnálatára" című könyvét, és az "Ezen egy éjszaka" című kabaréregényt, amelyet barátjának, Kabos Gyulának ajánl. Befejezi "A tizennégy karátos autó" folytatását, "Vanek úr Párizsban" címmel. Teremtényei azonban feszengnek a történetekben. Rosszul érzik magukat, mert Müller úr egyre gyakrabban küldi vissza javításra az oldalakat, sőt 20-25 oldalnyi részeket húz ki belőlük. Rejtő dühöng, és bosszankodik. Ekkor már a Jávor utcai idegstanatóriumban tartózkodik, ahol megállás nélkül dolgozik. Van olyan, amikor négy-öt változat után dühödten tép össze a lapokat, és nem érdekli a regénye. Gépíróője szedi össze a gépelt lapdarabokat, napokig rakják össze "puzzle" formájában az írásokat, és Gyulával együtt silabizálják ki a megfelelő befejezést. Egy levéltöredék jól demonstrálja viszonyát Müller úrhoz:

"... én torkig vagyok a maga érthetetlen udvariasságával, basáskodásaival, szavamba vágásaival, leintésével, lakonikus intézkedő módjával, amellyel velem érintkezik. Én magával nem akarok és nem tudok dolgozni. Én Howardot szívből megutáltam, mert Howard becsapott. Howard piszokul kijátszott, visszaélt szeretetemmel, nem viszonzta sok száz álmatlan éjszakámat, amikor 15 pengőnek igazán örülve, halálra doppingolva gyúrtam, dolgoztam hajnalig, talán éveket öltve belé az életemből. Ez a Howard kibírta azt is, hogy az "Előretolt helyőrség" legjobb részeiből 42 (!) oldalt húzzon, mert ezeknek az olvasóknak nem kell a humor, csak épp egy kicsi. Ez kibírta "A fehér folt" 3 x 25 oldalas húzását... és "A szöke ciklon"-ra erőszakolt afrikai véget. Ez íróölés. Ajánlom magamat uram! Maga azt is mondta nekem a hetekben: Nekem megvan a kenyérem hála Istennek, és nem akarok magával mérgeledni. Ugyanezt mondom én: nekem megvan a fejem, hála Istennek!" Müller úr szinte fel sem ocsúdik, amikor egymás után három különböző kiadónál is megjelenik Rejtő-könyv. "Az

ellopott futár"-t a Csillag, a "Piszkos Fred" második kötetét az Auróra, míg a "Megkerült cirkáló"-t Soóky Margit könyvkiadója nyomtatja ki.

A gyilkos cikk

"Bemutatjuk a Piszkos Fred szerzőjét" címmel cikket jelentet meg az "Egyedül vagyunk" című nyilas folyóirat (1942. október 9., IV. évfolyam 21. szám) álnéven író, bátor és "jó nevű" bértollnoka. A hosszú cikk gunyoros hangnemben tálalja P. Howard írói mivoltát, megkérdőjelezve "kalandos" utazásait, a ponyvairadalom kétes értékű királyának titulálva őt, aki épp idegkezeléséről tér vissza a Japán kávéházba. "Mr. Howard csak néhány hete hagyta el az ideggyógyintézetet, s civilben Rejtő Jenőnek hívják. Ha pedig tovább kutatsz, kiderítheted, hogy nem is Rejtő az igazi neve, hanem Reich." Aztán a cikk különös hangsúlyt helyez arra, hogy Reichet mint zsidót eltanácsolják az olasz hatóságok, "ezért kellett abbahagynia ott a fizikai munkát, legnagyobb sajnálatunkra" - írja a cikkíró. Akkoriban bevett szokás, hogy azon ismert embereket, akiket valamilyen véletlen folytán elkerült a "nemzet lesújtó ökle", az újságírók "önnön felháborodásától vezetve" megírják a lapokban. Nem újdonság ez a hangnem, hisz ilyen sajtókirohanás volt már korábban is Kabos Gyula és Perczel Zita ellen. Ma már azt is tudni lehet, hogy a "nemzetvédő urak" gyakorta egyszerű vagyonszerzésre használják fel a propagandagépezet eszközeit, egyebek mellett itt, az újságoknál is. Tudni olyan nyomdászból lett újságíróról például, akitől sohasem kérdezték meg, hogy miből lett a háború végére a Gellért-hegyen az a többszobás háza, amelyet ugyan államosítottak 1948-ban, és amely után 1990-ben a család még kárpótlást is kapott. Itt az újságoknál akkoriban ezek az ártalmatlannak tűnő cikkek egy oda-vissza jól működő félelemgépezet részeként suhognak a hatóságok, a nyilvántartó szervek, és a pártújságírók között úgy, hogy végig a szabad véleménynyilvánítás köntöse alá rejtőzködnek, sajtószabadságról papolnak és a '48-as forradalom eszméit, Petőfi nevét használják védőpajzsul, mögötte persze gyakorta álnéven, mint jelen esetben is. Összefüggés található Rejtő Jenő kipostázott azonnali behívójának beérkezési időpontja és a cikk megjelenése között.

Rejtő megkapja az azonnali behívóparancsot

Bevonulása előtt megírja személyes jaikiáltványát: "Az utolsó szó jogán"-t. Mottója rejtői: "A tornádóban panaszkodik, kidőlt ősfák alatt, egy lehullott, elsárgult, hervadt, nyílt levél". Reich-Rejtő Jenő elindul a behívójának eleget téve Nagykátára. Ott a szecsői majorba irányítják. 1942. november 27-én ott áll ő is sok száz sorstársával egyetemben az Ukrajnába induló 101/19-es munkaszolgálatos század tagjaként a nagykátai pályaudvar hátsó vagonrendező részén kialakított szabadterű körletben. Húvös november végi nap. Édesapja, Lajos bátyja és Kovács Magda, az utolsó gépírónője elkészönnnek tőle ott, a vasútállomás melletti árokparton. Ukrajnába egy darabig vasúton szállítják őket, aztán gyalog. Rejtő vászonzsákba gyűjtött holmijait vonszolja, ameddig bírja. Alig egy hónapja van távol, de ezer évnek tűnik.

Munkaszolgálatban

Ott Ukrajnában találkozik a menetszázában Rajna János artistával, akit még Pestről ismer. Innentől fogva együtt haladnak. Rajna rendszeresen noszogatja a le-lemaradozó Jenőt, a közel negyvenfokos hidegben, hogy "gyerünk, ne maradj le...". Mindenki megszabadult már a vackaitól, csak Jenő vonszolja magával könyveit a zsákban, meg a papírokat, amelyekre néha ír. A hidegben egyre messzebb tűnik a cél. Eléri Jevdoko település határát. Egy kültelki romos iskolában helyezik el őket, ideiglenes szálláshelyen. A helyenként gránát sújtotta, kormos égésnyomokkal tarkított épület egyik zártabb részében vackolódik el sokadmagával. Napokig itt állomásoznak. Rajna munkára jelentkezik. Hullaszállító lesz, aki az iskolaközele ideiglenes tömegsírba hordja ki a megfagyott, vagy flekktífuszban elhunytakat. Néha, amikor egy-egy halottat később visznek ki, a fejadagot megosztja Jenővel, hogy kicsit erőre kapjanak.

"Nekem itt dolgom van..."

Rajna noszogatja Jenőt, hogy jelentkezzen ő is munkára. "Munkára? - Nem, én innen nem megyek sehová. Nekem itt dolgom van. Tudod, én fiatalabb koromban utaztam egy keveset, szereztem egy kis tapasztalatot. Sok könyv is született belőle. De mi volt az, ehhez képest! Most az egész történelmet átélem! Százezer évet, egymillió évet, Rajna, hallod!" Köhög és lázban ég az arca. Vörös foltok lepik el a testét, és egyre magasabb láz győtri. Flekktífusz. Lázálmában a nagy, megírandó regényéről beszél, amely teljesen a fejében van, csak le kell jegyeznie. "Rajna, Ez egy nagy mű lesz, meglátod... mindent megírok... a legnagyobb regény lesz, a legcsodálatosabb... meglátod."

Az utolsó nap - Rajna elbeszélése alapján

Rajna 1942. szilveszter napján reggel elhagyja a fagyos, fűtetlen helyiséget, estig foglalkoztatják. Ma is legalább negyven fok hideg van. Több fordulóval viszi ki a hullákat egyesével, estig. Este pedig fáradtan, és barátja iránt érzett mély és reménytelen aggodalommal tér meg a Rejtő melletti ágyra. "- Rajna, ...te fogsz kivinni? - Én. - Nehéz leszek. - Nem baj." Jóval később: "- Hanem... a Nagy Regényből nem lesz semmi. Pedig... készen van. Itt bent, érted - ujjával a homlokára bök. - Csak hát... hiába, ...te is tudod, hogy hiába." Rajna elbeszéléséből tudni, hogy ezek voltak utolsó szavai. Valamikor éjfél után hanyatlott le a keze, vagy talán hajnal felé, ahogy a sötétben és félálomban látni vélte. Innen tudható, hogy 1943. január elseje lehet nagy valószínűséggel halálának időpontja. Másutt a földön ilyenkor petárdák pukkannak, tűzijáték veszi kezdetét, az emberek boldogan és reménytelenien néznek a jövőbe, az újesztendőre. Rejtő nem érhetette már meg a reményt...

Egy távirat érkezik Reich Lipótné részére

"A M. Kir. I. közérdekű munkaszolgálatos zlj. Pótkeret pságtól a mai napon 9655/ptk. 1943. sz. alatt azt az értesítést kaptam, hogy Reich Jenő a 101/19 táb. munkásszázád vesztéskimutatása szerint a hónap elején meghalt.

A parancsnok megbízásából: Szóts szds. Ker. hg. Tiszt." - 1943. január.

A betegen fekvő édesanyja nem tudja meg a hírt, a táviratot nem olvassák fel neki. Úgy hal

meg, hogy Jenő bármikor hazajöhet, csak szokásához híven csavarog.

"Tudtam, hogy megint menni kell, hogy a gyöngeségemben már úgy éreztem, hogy a halál csak pillanatok kérdése lehet, hogy az élet már csak homályos emlék a múltamban, hogy a jelen már csak egy agónián túli állapot..." - Rejtő Jenő: "A megkerült cirkáló" - részlet.

A temetésem

Ott látom menni rogyva jó Anyám
Sötét fátyla a szélben integet.
Az arca vékony, beteg, halovány
Pirult szeme már nem ad könnyeket.

Szegény Apám, ő is ott áll a sírnál
Suttog vagy sír a többi résztvevő
A koporsó, két korhadt lécen vár már
S enyhén borul reám a szemfedő

A kapa csendül. Pereg a homok,
Ne még...! Sikít fel szegény jó Anyám
A pap egy halk imádságot mormog
Sírnak mind... a hantok hullnak rám.

A sírástól messzi még hull a homok.
Távolról... úgy, hogy más ne lássa meg
Egy fának dőlve valaki zokog
Egy lány sirat ott két holt életet.

Sír (a) felirat

Ki itt nyugtalankodik csendesen,
Író volt és elköltözött az élők sorába.
Halt harminchat évig, élt néhány napot,
S ha gondolkozott, csak álmodott
Néhány lapot. S mikor kinevették:
Azt hitte, hogy kacagtatott.
Most itt fekszik e nehéz
Temetői hant alatt,
Zöld koponyáján kiüt a csíra
És azt álmodja, hogy él.
Szegény. Béke hangjaira!
Ámen.
Rejtő Jenő

Rejtő Jenő utóélete

1948-ban újfent színre kerül néhány nagy sikerű darabja, majd közel tíz évig nem jelenhet meg

könyve, ponyvaírónak titulálja a hivatalos irodalomkritika. 1957-től azután folyamatosan kiadják regényeit, megenyhül felette a hatalmi cenzúragépezet. Sőt az Albatrosz-sorozatban valamennyi jelentősebb Rejtő-regény napvilágot láthat. Így a hatvanas évektől fogva aztán végképp bekerül a köztudatba a neve. Művei százezres példányszámokban fogynak, számtalan, azóta megismételt kiadásban. A P. Howard-könyvek jó részét lefordítják számos idegen nyelvre, regényeit, filmre, rádióra, tévére számtalanszor feldolgozzák. Népszerűsége egy ponton elért arra a szintre, amikor a "fujjoló", és Rejtő Jenő nevétől prűszkölő elefántcsonttorony-lakóként emlegetett szakmai kritika és irodalomtörténet is befogadja, nem utolsósorban Hegedüs Géza mellette kiálló sorainak is köszönhetően. "... ma már tudjuk, melyek írói erőnyei, és mik az írói hiányosságai. ...többé nincs akadály, hogy maradandó helye legyen a magyar humoros irodalom történetében" - mondja 1967-ben Rejtő Jenő "Az utolsó szó jogán" című kötetének előszavában Hegedüs Géza. Ám, hogy hivatalos elfogadása mennyire lépcsőzetes, jól jelzi, hogy az 1971-1973-ban kiadott "Új Filmlexikon" éppúgy nem említi, mint az 1994-ben szerkesztett, és egyben mind ez idáig utolsó összefoglaló színházi lexikonunk, amely szintén nem tartja számon színpadi szerzőként, a Magyar Színházművészeti Lexikonban tehát hiába keressük, sőt annak mai, internetes változatában sem szerepel.

Post scriptum:

Rövidhír a sajtóban:

- 2001. június 8. - a Budapest VII. kerületi Szövetség utca egyik szakasza a jövőben a máig rendkívül népszerű regényíró, Rejtő Jenő nevét örökíti meg. Ugyanekkor szülőháza falán emléktáblát helyeznek el (közel hatvan esztendővel a halála után, szerk.).

Az összeállítást készítette: Takács István

Nyelvi lektor: Dévényi Ildikó

Forrás:

Rejtő Jenő: Tévedésből jelentik (Dallos József szerk.) Magvető Kiadó, Bp., 1988.

Hámori Tibor: Piszkos Fred és a többiek... (történetek Rejtő Jenő életéből)

Ságvári Endre Könyvszerkesztőség, Bp., 1982.

Alpár Ágnes: A fővárosi kabarék műsora (1901-1944)

Magyar Színházi Intézet Kiadása, Bp., 1979.

Kellér Dezső: Kortársak és sorstársak - Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1971.

(Dr. Révai Gyula szerk.) Rejtő Jenő: Az utolsó szó jogán - Magvető Kiadó, Bp., 1967

valamint:

d

r. Balla Sándor író, újságíró, egykori asztaltárs szóbeli közlése alapján